

ВІДГУК

офіційного опонента

– доктора юридичних наук, професора, член-кореспондента НАН України, заслуженого юриста України, завідувача відділу теорії держави і права Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України

Пархоменко Наталії Миколаївни

на дисертацію Гавриленка Олександра Олександровича на тему

«Теоретико-правові аспекти правового регулювання деліктної

відповідальності публічних суб'єктів»

представлену на здобуття ступеня доктора філософії галузь знань 08

«Право» зі спеціальності 081 «Право»

Актуальність теми дисертації. Деліктна відповідальність публічних суб'єктів має безпосереднє відношення до сфери прав і свобод людини та громадянина в державі, оскільки є одним із важливих інструментів захисту таких прав і свобод, а також їх відновлення у разі порушення з боку органів влади або їхніх посадових чи службових осіб. В залежності від ґрунтовності науково-теоретичних знань щодо деліктної відповідальності публічних суб'єктів та рівня якості законодавчої бази, яка регулює даний вид відповідальності, визначатиметься, зокрема, рівень захищеності прав і свобод людини та громадянина, що є важливим для України як правової й демократичної держави. Деліктна відповідальність публічних суб'єктів набуває особливої актуальності в контексті сучасних подій, зокрема повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України, у ході якої вже було завдано та продовжує завдаватися значної шкоди, що підлягає обов'язковому відшкодуванню державою-агресором. Деліктна відповідальність публічних суб'єктів є одним із основних правових інститутів за допомогою яких можна буде здійснити відшкодування такої шкоди. Дослідження деліктної відповідальності публічних суб'єктів також набуває нового змісту з огляду на обраний Україною шлях до членства в Європейському Союзі.

Взаємодія фізичних та юридичних осіб із публічними суб'єктами, в тому числі з державою, через відповідні органи влади відбувається щоденно, що, у свою чергу, підкреслює важливість існування правових гарантій, спрямованих на стримування суб'єктів владних повноважень від вчинення незаконних діянь, здатних завдати шкоди таким особам. Інститут деліктної відповідальності публічних суб'єктів виступає однією з таких гарантій. Окрім цього, важливе значення має той факт, що, як і будь-який правовий інститут, деліктна відповідальність публічних суб'єктів перебуває у безперервному розвитку, а, відповідно, потребує постійної уваги з боку науковців-правників.

З огляду на вищенаведене, деліктна відповідальність публічних суб'єктів загалом та окремі правові аспекти, пов'язані з нею, зокрема, є предметом дослідження теоретиків права та представників галузевих юридичних наук.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалося відповідно до плану науково-дослідної діяльності кафедри теорії та історії держави і права Вишого навчального закладу «Університет економіки та права «КРОК» у межах теми «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення прав людини та дитини в умовах розбудови правової, демократичної, соціально-орієнтованої держави з широко розгалуженими інститутами громадянського суспільства» (номер державної реєстрації: 0118U001384).

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. О.О. Гавриленко у дисертаційному дослідженні визначив мету – дослідження окремих теоретико-правових аспектів правового регулювання деліктної відповідальності публічних суб'єктів, з'ясування стану правового регулювання деліктної відповідальності публічних суб'єктів за законодавством України, визначення та обґрунтування основних напрямків удосконалення правового регулювання деліктної відповідальності публічних суб'єктів. Обґрунтованість наукових положень та висновків дисертаційної роботи характеризується цілісністю дослідницького підходу та послідовною логікою викладу матеріалу дослідження. О.О. Гавриленко відповідно до мети дисертаційної роботи визначив вісім завдань, кожному з яких присвячений окремий підрозділ роботи. Роботу характеризує системність у вирішенні поставлених завдань.

Варго високо оцінити використання О.О. Гавриленком широкої джерельної бази, яка охоплює велику кількість українських та зарубіжних наукових праць, нормативно-правові акти України та деяких зарубіжних країн, і судову практику. Список використаних джерел включає 255 найменувань. Всі використані джерела були детально проаналізовані та систематизовані, що дозволило дисертанту забезпечити достовірність викладених положень.

Висновки, сформульовані дисертантом, є обґрунтованими та можуть стати основою для проведення подальших досліджень щодо деліктної відповідальності загалом та деліктної відповідальності публічних суб'єктів, зокрема.

Достовірність та наукова новизна отриманих результатів. Ознайомлення зі змістом дисертації О.О. Гавриленка дозволяє зробити висновок, що визначена у вступі мета дослідження досягнута, завдання дослідження виконані, а автором сформульовані власні висновки та

пропозиції, які відзначаються науковою новизною. Особистий внесок дисертанта у досліджувану проблематику полягає у такому.

Вперше здійснено науково-теоретичний аналіз деліктної відповідальності публічних суб'єктів як різновиду цивільно-правової відповідальності та запропоновано перелік основних особливих ознак, які виділяють деліктну відповідальність публічних суб'єктів серед інших видів цивільно-правової відповідальності;

запропоновано шляхи посилення персональної відповідальності посадових та службових осіб органів влади за шкоду, завдану їх незаконними діями, рішеннями та бездіяльністю, шляхом внесення конкретних змін до законодавства України;

на підставі аналізу вітчизняної судової практики виявлено проблеми правозастосування судами норм, які визначають загальні засади правового регулювання деліктної відповідальності публічних суб'єктів, а саме статей 1173-1174 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), під час розгляду справ про відшкодування шкоди, завданої органами, що здійснюють правоохоронну діяльність;

визначено основні нормативно-правові акти, які на сьогодні становлять правову базу регулювання механізму відшкодування шкоди, заподіяної фізичним та юридичним особам внаслідок війни російської федерації проти України, та проведено їх комплексний аналіз.

Під час проведення дослідження дисертантом було також удосконалено: доктринальний підхід щодо комплексного характеру правової природи деліктної відповідальності публічних суб'єктів;

аргументацію на підтримку позиції щодо можливості настання деліктної відповідальності для публічних суб'єктів незалежно від вини безпосередніх заподіювачів шкоди;

аргументацію щодо можливості застосування до правовідносин з відшкодування шкоди, завданої внаслідок визнання нормативно-правового акту неконституційним, ст. 1175 ЦК України за аналогією закону.

У дисертації дістали подальшого розвитку положення щодо: особливостей правового регулювання деліктної відповідальності публічних суб'єктів у таких країнах, як Франція, Німеччина та Польща; необхідності визначення на рівні закону механізму відшкодування шкоди, завданої фізичним та юридичним особам внаслідок збройної агресії рф проти України.

Зважаючи на вищезазначене, можна стверджувати, що результати дисертаційного дослідження О.О. Гавриленка, які винесені на захист, мають належний ступінь наукової новизни та практичну значущість, і є обґрунтованими.

Повнота викладу наукових положень дисертації в опублікованих працях. Повнота викладення наукових результатів дисертації підтверджується тим, що основні результати дисертації, висновки та пропозиції знайшли відображення у 13 наукових працях, а саме: 6 статей опубліковано у наукових фахових виданнях України (три із них написані автором у співавторстві, автору належить 50%) та 7 публікацій, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Про високий рівень виконання поставленого завдання та оволодіння дисертантом методологією наукового дослідження свідчить використання сукупності загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, які були обрані з урахуванням мети, завдань, об'єкта та предмета дослідження. При підготовці кожного підрозділу використовувався діалектичний метод для аналізу поглядів, тез, аргументів і підходів різних науковців щодо теоретико-правових аспектів правового регулювання деліктної відповідальності публічних суб'єктів, проблемних питань у цій сфері, а також рекомендацій щодо їх вирішення. При дослідженні деліктної відповідальності публічних суб'єктів як різновиду цивільно-правової відповідальності використовувалися методи аналізу та синтезу, метод дедукції та метод конкретизації, які допомогли визначити ознаки деліктної відповідальності публічних суб'єктів, які загалом притаманні для всіх видів цивільно-правової відповідальності, а також особливі ознаки деліктної відповідальності публічних суб'єктів, що вирізняють її серед інших видів цивільно-правової відповідальності (1.1). При аналізі позицій прихильників та противників ідеї можливості настання деліктної відповідальності публічних суб'єктів без урахування вини застосовувався метод співставлення наукових позицій за допомогою якого вдалося виділити основні аргументи, які представники цих груп висловлюють на підтримку своєї позиції (1.2). Формально-юридичний метод використовувався при дослідженні текстів міжнародних та вітчизняних правових актів, які регулюють настання деліктної відповідальності для таких публічних суб'єктів як держава та органи місцевого самоврядування, і допоміг виявити проблемні моменти, наявні у законодавстві, що регулюють деліктну відповідальність цих суб'єктів. Також формально-юридичний метод застосовано при дослідженні нормативно-правових актів, які регулюють окремі аспекти відшкодування шкоди, завданої фізичним та юридичним особам внаслідок війни РФ проти України (3.3). Порівняльно-правовий метод дослідження використано при дослідженні особливостей деліктної відповідальності держави та територіальних утворень у деяких країнах-

членах ЄС і при порівнянні окремих з цих особливостей з ознаками, притаманними деліктній відповідальності публічних суб'єктів в Україні (2.3).

Завдяки такій широкій методологічній базі, поставлені О.О. Гавриленком завдання дисертаційного дослідження виконані на високому методологічному рівні, що свідчить про оволодіння дисертантом методологією наукової діяльності.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів. Ознайомившись зі змістом дисертаційного дослідження та наукових публікацій, можна відмітити достатній рівень компетентності дисертанта у ключових питаннях обраної теми, обґрунтованість підходів до визначення мети, завдань, об'єкта, предмета, структури та методів дослідження. У ході роботи дисертантом було сформульовано низку наукових положень і обґрунтованих висновків, які становлять вагомий внесок у розвиток правової науки.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені в дисертації положення, висновки та пропозиції можуть бути використані:

- у науково-дослідній роботі – для подальших наукових досліджень, присвячених деліктній відповідальності публічних суб'єктів, окремих правових аспектів та проблемних питань, пов'язаних з нею;

- у правотворчій діяльності – для формування рекомендацій щодо вдосконалення чинного законодавства України, яке регулює деліктну відповідальність публічних суб'єктів;

- у правозастосовній діяльності – при застосуванні органами влади, зокрема судовими, або їх посадовими чи службовими особами положень чинного законодавства, що регулюють деліктну відповідальність публічних суб'єктів;

- в освітньому процесі – при підготовці підручників та навчальних посібників з дисциплін «Теорія держави та права», «Цивільне право», «Зобов'язальне право», «Деліктне право», методичних рекомендацій та спецкурсів, які передбачають вивчення питань, що стосуються деліктної відповідальності публічних суб'єктів.

Відповідність дисертації встановленим вимогам. Структура дисертації є логічною та відповідає встановленим вимогам. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів роботи, кожен із яких має окремі висновки, загальних висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 233 сторінки, з яких основний текст займає 202 сторінки. Список використаних джерел складається з 255 найменувань і займає 30 сторінок. Оформлення дисертації відповідає

вимогам, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40.

Дисертаційна робота виконана грамотно, у науковому стилі та з дотриманням логічної послідовності викладу матеріалу. Анотація дисертації відповідає встановленим вимогам, є узагальненим коротким викладом основного змісту дисертації і достатньо повно відображає основні наукові результати, висновки та практичну значущість дослідження. Анотація викладена українською та англійською мовами, доповнена переліком публікацій здобувача, де висвітлені основні результати дисертаційного дослідження.

Дискусійні положення та зауваження. Поруч з позитивними висновками та пропозиціями, дисертаційне дослідження О.О. Гавриленка має також недоліки, які потребують уточнення та врахування при подальших наукових дослідженнях дисертанта.

1. Безумовно важливим та необхідним для досягнення мети та розв'язання завдань дисертаційного є визначення та комплексний аналіз вітчизняної нормативно-правової регулювання механізму відшкодування шкоди, заподіяної фізичним та юридичним особам, внаслідок війни російської федерації проти України. Водночас у дослідженні немає згадки про існуючий міжнародний досвід щодо відшкодування шкоди, завданої особам внаслідок війни, та можливості застосування його повністю або частково при розробці правового механізму відшкодування шкоди, завданої особам внаслідок війни російської федерації проти України. Вивчення зарубіжного досвіду в цьому випадку сприяло б підвищенню ефективності правового регулювання згаданих відносин в Україні та сприяло б забезпеченню та відновленню прав осіб, які постраждали.

2. У роботі (підрозділ 2.1) автор зазначає, що судова практика Європейського суду з прав людини є одним із важливих джерел правового регулювання деліктної відповідальності держави. На нашу думку, даний аспект міг би бути деталізований шляхом аналізу конкретних прикладів судових рішень Європейського суду з прав людини, які стосуються питання відшкодування шкоди, завданої внаслідок незаконних дій органів державної влади. Зазначене значно посилює б практичний аспект запропонованого наукового дослідження.

3. При вивченні особливостей деліктної відповідальності органів місцевого самоврядування (підрозділ 2. 2) автор зазначає, що внаслідок війни російської федерації проти України, та введенням у зв'язку з цим правового режиму воєнного стану в Україні, разом з органами місцевого самоврядування на місцевому рівні можуть паралельно діяти військові адміністрації, що мають широкий перелік повноважень. Зокрема, автор

згадує, що військові адміністрації у певних ситуаціях можуть вирішувати питання щодо формування бюджету та здійснення видатків з нього. Автор зазначає, що це потенційно може обмежити можливість стягнення з органів місцевого самоврядування коштів для відшкодування шкоди, завданої особам внаслідок діяльності органів місцевого самоврядування та вказує на необхідність забезпечити адаптацію державного механізму таким чином, щоб він міг ефективно реагувати на виклики сьогодення і при цьому забезпечувати відшкодування шкоди, завданої органами державної влади або органами місцевого самоврядування. На нашу думку, дане положення потребує конкретизації. Насамперед, які кроки можна було б зробити для того, щоб гарантувати виконання судових рішень про стягнення коштів для відшкодування шкоди, завданої особі внаслідок діяльності органів місцевого самоврядування або їхніх посадових осіб, в умовах дії в Україні правового режиму воєнного стану.

Необхідно зазначити, що висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи О.О. Гавриленка та не знижують її наукової і практичної значущості.

Відсутність порушень академічної доброчесності. В ході вивчення дисертації та наукових публікацій О.О. Гавриленка фактів порушення академічної доброчесності не виявлено. Усі випадки використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідні джерела, оформлені належним чином.

Загальна оцінка кваліфікаційної наукової праці. Дисертація Олександра Олександровича Гавриленка на тему «Теоретико-правові аспекти правового регулювання деліктної відповідальності публічних суб'єктів», подана на здобуття ступеня доктора філософії з галузі «Право» за спеціальністю 081 «Право» є самостійним та логічно завершеним дослідженням, виконаним дисертантом на високому теоретичному рівні у вигляді кваліфікаційної наукової праці. Дисертація містить науково обґрунтовані теоретичні та практичні результати, що свідчить про особистий внесок автора в розвиток юридичної науки.

Дисертаційне дослідження, його результати та оформлення відповідають спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261, Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, Вимогам до

оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, а її автор – Гавриленко Олександр Олександрович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

**доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
заслужений юрист України,
завідувач відділу теорії держави
і права Інституту держави і права
імені В.М. Корсецького НАН України**

Наталія ПАРХОМЕНКО

